

חבר המתרגמים

הקלטה ותמלול
www.hever.co.il
protocol@hever.co.il

אוניברסיטת תל-אביב בכור המהפכה

23.6.2008

הרצאתו של פרופ' בנימין זאב קיזר

דברי פתיחה : פרופ' נילי כהן

פרופ' אברהם קציר : אני שמח לראות שקהל גדול מתמיד ובא להרצאות.

זאת ההרצאה האחרונה השנה, אז אני רוצה לפתוח ולהודות, אני לא אמנה את כל האנשים שעזרו, אבל אני רוצה להגיד שגם השנה, רבים באוניברסיטה, הנשיא, שהוא נשיא חדש, לא רק שעזר אל חלק מכם ראוי שהוא פתח את הרצאתו של נשיא המים, והוא הגיע משדה התעופה הנה לפתוח את ההרצאה והוא גם תומך כספית והרקטור והרקטורים הקודמים והרבה מאוד אנשים במנהלה, ידידי האוניברסיטה, רבים מאוד באוניברסיטה, עוזרים ללא כל תמורה.

היום אני רוצה להודות במיוחד לאנשי אב הבית שהם כל תקופת ההרצאות, כל הזמן עוזרים וזה עבודה רבה מאוד שאולי אתם לא רואים ואני גם רוצה להודות לשני אנשים, לאליק שמצלם רבות מההרצאות, שעומד שם עם מצלמה מאחור, ומקס פלטקוב שהוא סטודנט שלי והוא עוזר הרבה מאוד בהרצאות האלה גם היום, במצגת וכן הלאה. אז אני מודה לכל אלה.

ואני רוצה להגיד דברי פתיחה קצרים. לפני זה, אני רוצה להגיד שלקראת השנה הבאה, כל אלה מכם שרשומים ברשימה של דואר רגיל, אתם תקבלו מכתבים בדרך-כלל השנה זה קצת התעכב, כמו שאתם זוכרים, בגלל השביתה, אבל בסמסטר השני לקראת הסמסטר השני של השנה הבאה, אתם תקבלו הזמנות ואני מפציר בכם להירשם או אלה מכם שלא נרשמו או להסתכל באתר של הסדרה שזה ... ושם יש גם את ההרצאות מהעבר וגם עוד

הקלטות דיונים ושיבות

הקלטה ותמלול

פענוח קלטות חשאיות

תמלול

תרגום מסמכים

תרגום סימולטני

תרגום עוקב

תל-אביב

רח' בן יהודה 1
טל: 03-5190777
פקס: 03-5169020

ירושלים

רח' בן יהודה 34
טל: 02-6234265
פקס: 02-6248533

חיפה

בר יהודה 300
בניין לב הצומת, צ'ק פוסט
טל: 04-8200084
פקס: 04-8204112

לא הספקנו להכניס את סרטי הווידאו של ההרצאות הקודמות וגם ההרצאה של היום, הטקסטים של כל ההרצאות מהעבר, כי הרבה אנשים במהלך ששנה או בחופש שואלים איפה אפשר למצוא הרצאות שונות, זה נמצא באתר של הסדרה.

ועכשיו, משהו לגבי הרצאת היום. לי נראה שהמאבק הגדול כיום, אחד המאבקים הגדולים של ישראל זה לא עם הפלסטינאים ולא עם מזג האוויר, אלא עם המצוינות, עם Excellence, שהדורות של הקהל שיושב פה ושל הורינו, שבאו, זה מה שהיה לנוכח עיניהם, זה מצוינות, ברפואה, בחקלאות, במשפטים, במדע, בהנדסה ולכן קמה הארץ הזאת. ובניגוד למצוינות הזאת, יש זרם חזק מאוד של אנשים שרוצים את הכל לעשות על רמה הכי נמוכה שאפשר, וזה מתבטא בכל שטחי החיים. אם להיות נגיד זמר אופרה, צריך ללמוד להפעיל את שרירי הגרון עשר או 15 שנים, להגיע לרמה של המצוינים בזמרים או הזמרות בעולם ולהיות כוכב נולד צריך להפעיל שרירים אחרים, שרירי אגן הירכיים, במקום עשר שנים, עשרה ימים ללמוד, וזה מה שהקהל רוצה, בכל השטחים, ולכן במקום שיש בחינות בגרות קשות, תהיינה שלוש בחינות בגרות שתהיינה קלות מאוד, כל היתר יהיה במסגרת בתי-הספר ולכן אנחנו בסקרים הישראליים נהדרים ובסקרים הבינלאומיים אנחנו מגיעים למקומות האחרונים בעולם. ולכן, הסדרה הזאת מנסה לשמר במידה מסוימת את הנושא של Excellence. וכשאני הייתי סטודנט באוניברסיטה העברית בירושלים, אני ובני מחזורי שלמדנו פיסיקה או מתמטיקה, אנחנו מרצוננו החופשי הלכנו לשמוע הרצאות שבעינינו ייצגו Excellence של הצד השני של הקמפוס – היסטוריה, פילוסופיה, שמענו את פרבר, טלמון, אריאלי, בר הלל, אנשים שאנחנו ראינו בהם דוגמה ל- Excellence מהצד השני ורבים מאתנו הלכו לשמוע סתם הרצאות בהיסטוריה כי אנחנו חשבנו שזה מקצוע מאוד מעניין וכבר אז, כאשר הייתי נגיד עדיין בחור צעיר, אז הכרתי את בני קידר, שלימים נעשה פרופ' בנימין קידר, והוא ייצג בעיני אז, את ה- Excellence של הדור של הממשיכים, שאיש שידע הרבה שפות,

שהיה בקי בהרבה תקופות בהיסטוריה, והוא המשיך בדרך הזאת של ה- Excellence, שהיום רוב הציבור חושב שאנחנו פראירים שאנחנו משקיעים כל-כך הרבה שנים בשפות ובלימוד, אבל הפראירים האלה, כמו פרופ' קידר, זה הרמה של ההיסטוריונים הטובים בעולם ואני חושב שבמסורת הדורות הקודמים, פרופ' קידר גם לא הדיר את רגליו מעשייה למען המדינה, כל מיני תחומים רבים והאחרון שבהם ואחד החשובים שבהם זה שהוא יושב-ראש רשות העתיקות. שוב פעם, אחת הטענות נגד האוניברסיטאות ואחת הסיבות שרוצים לקצץ את התקציבים זה שאנחנו במגדל השן. אנחנו לא במגדל השן, גם הצד של ההיסטוריה.

לכן, סדרת ההרצאות השנה, כמו שפתחתי בתחילת השנה, היא במידה מסוימת ברוח 60 השנה למדינה ואי-אפשר 60 שנה למדינה בלי משהו על ההיסטוריה של ארץ ישראל ולכן חשבתי שאיש מתאים מאוד לספר על ההיסטוריה של ארץ ישראל זה פרופ' קידר ואני אסיר תודה שהוא הואיל לתת הרצאה על הנושא שמופיע לפניכם וכמו שאמרתי, כל הרקטורים והנשיאים של העבר, עזרו מאוד לסדרה, בין אלה שעזרו זה פרופ' נילי כהן, שהיתה הרקטורים באוניברסיטת תל-אביב ואני שמח שהיא נאותה לשאת דברי פתיחה.

אז נילי, בבקשה.

פרופ' נילי כהן: שלום לכולכם וערב טוב.

אני שמחה להיות בערב הזה של בכור המהפכה המדעית, המאורגן כרגיל בכישרון רב על-ידי ידידי פרופ' אברהם קציר. אני תמיד נהנית לראות את הקהל הרב והטוב שמגיע לאוניברסיטה כדי לשמוע דברי תורה ואני שמחה במיוחד להקדים דברים להרצאתו של ידידי ועמיתי הטוב, פרופ' בנימין זאב קידר, פרופ' להיסטוריה באוניברסיטה העברית, חבר האקדמיה הלאומית למדעים, מלומד ומשכיל בעל שיעור קומה שקשה למצוא דוגמתו, כפי שאמר פרופ' קציר, הוא מגלם מצוינות ברמה עולמית.

לפני שנים אחדות הוציא בני ספר שנקרא מבט ועוד מבט על ארץ ישראל, בני

אסף בשקידה תצלומי אוויר של ארץ ישראל, שצולמו בסוף מלחמת העולם הראשונה, בעיקר על-ידי גרמנים, אוסטרלים, בריטים. הוא מציג את התצלומים הללו, המראים כיצד נראתה ארץ ישראל אז, ב-1917, 1918, ומול כל צילום הוא מעמיד צילום אוויר עכשווי, של אותו מקום עצמו ולנו לא נותר אלא לראות את ההבדלים ולהסיק מהם מסקנות. זה יהיה נושא הרצאתו היום, המעיד על הגיוון, העושר והמקוריות של עבודתו.

ואני מבקשת לספר לכם על היבטים אחרים של מחקריו, ועל עיסוקים נוספים שלו שכולם נושאים את חותם אישיותו המיוחדת והמלהיבה. חותם העומק, התבונה, היסודיות, הידענות, היושר והאמת, המעורבות, החן, וחוס הלב.

פרופ' קידר הוא היסטוריון של ימי הביניים. הכותרת דלה מכדי לתאר את עיסוקו האקדמי ואני חוששת שלשם כך לא יספיקו לי הדקות המעטות שיועדו לי ובכל-זאת, מחקריו משתרעים על פני תקופות שונות ותרבויות שונות. ניתן להגדירם כמחקרים היסטוריים השוואתיים. ספרו הראשון עסק בהשפעת המשבר הכלכלי של המאה ה-14, על המנטאליות של סוחרי גנואה וסוחרי ונציה. הספר פורסם בהוצאת ייל, ואף תורגם לאיטלקית. זה המקום לספר שבני שולט בגרמנית, איטלקית, צרפתית, לטינית, ערבית, שלא לדבר על אנגלית ועוד שפות אחדות, שליטה המאפשרת לו להכיר מקרוב ללא תיווך את התרבויות המגוונות שאותן חקר.

מחקר חשוב אחר שלו, שהתפרסם בהוצאת אוניברסיטת פרינסטון, עוסק בשלוש החזיתות הנוצריות מול עולם האסלאם, בתקופת מסעות הצלב. ספרד, סיציליה והמזרח הצלבני. כהיסטוריון של מסעי הצלב, בחן גם את השימוש במוטיבים צלבניים בוויכוח הפוליטי העכשווי בישראל.

קידר הוא מראשוני החוקרים של שמות בימי הביניים, על כך כתב במאמרו הראשון שמות קדושים ומנטאליות. המאמר פורסם באנגלית. הוא הצביע על כך שהשם הפרטי משמש אינדיקאטור עקיף של מנטאליות ההורה, מעניק השם. למשל, בתקופת השגשוג של המסחר האיטלקי, אנו מוצאים שמות כמו

בון ויצנינוס, שכן טוב. שמות שאין להם כל קשר לנצרות. אך בתקופת משבר, זקוקים ההורים לסיוע משמיים, לכן הם נותנים לילדיהם שמות של קדושים נוצריים. קידר הגיע למסקנה המעניינת הזו באמצעות ניתוח סטטיסטי של שמות פרטיים, בנקודות זמן שונות רלוונטיות. מובן שהתרכזות בחקר השמות ודאי תעורר את סקרנותנו, סקרנות כולנו, לגבי שמו של בני עצמו שנולד לזוג רופאים בניטרה, בציכוסלובקיה, כוויליאם קראוס, אך שמו הפרטי העברי היה בנימין זאב. בני עלה ארצה לאחר מוראות המלחמה ב-1949 ובשנת 1957 בהיותו חייל בשירות סדיר, שינה את שם משפחתו לקידר, שמותיו מבטאים אם כן את השלמות הציונית הבין-דורית. שמותיו הפרטיים של חוזה המדינה, ניתנו לו על-ידי הוריו. ושם משפחתו שאותו כבר בחר בעצמו, הוא שם מקראי המסמן את התערותו המוחלטת כאן ואת הזדהותו עם החזון הציוני, תוך שהוא שומר על קשר עם העבר באמצעות שתי אותיות – ק' ו-ר', משמו הקודם.

בני כתב ספרים ומאמרים רבים בנושאים מגוונים ביותר ואף גילה תעודות חשובות הזורות אור על תקופת הצלבנים. מצבור כזה של פעילות אקדמית דורש השקעת זמן אדירה. זה ודאי גורם לכם לחשוב שבני הוא איש אקדמיה היושב במגדל השן כשהוא מנותק ומסוגר, אבל כפי שכבר שמענו קודם, אם יכולנו לחשוב כך, לא יכולנו לטעות טעות גדולה מזו. בני איש מעורב ביותר, הוא ניהל את המכון ללימודים מתקדמים בירושלים וכרגיל, חולל בו נפלאות. הוא היה ראש חטיבת מדעי הרוח באקדמיה הלאומית למדעים, הוא פעל בצורה נמרצת ביותר לקידום מדעי הרוח בכלל והיסטוריה בפרט. אך פעילותו אינה מצטמצמת בניהול האקדמי. הוא איש רוח מעורב, בעל עמדות ברורות, שאותן אין הוא מהסס להביע בציבור, ולו היו קשובים לו, ייתכן שהיו נמנעות כאן כמה מהקטסטרופות שעברו עלינו.

אני רוצה להביא בפניכם הוכחה חותכת לכך. ב-5 באוקטובר 2003, 30 שנה לאחר מלחמת יום כיפור, כתב אמנון דנקנר מאמר שנקרא הקיץ האחרון ובו סיפר על שיחה שהיתה לו 30 שנה קודם, כמה חודשים לפני המלחמה, עם

שכן שלו, מרצה צעיר להיסטוריה בשם בנימין זאב קידר. קידר אמר אז לדנקר שהיה אז דובר משרד החינוך ומקורבו של יגאל אלון, שאין לו ספק שהמצרים יפתחו במתקפת פתע רבת היקף נגדנו, משום שאין להם ברירה. אחרי הכל, ישראל הגיבה בקרירות מתנשאת לכל הצעה להסדר מדיני שיחזיר את סיני לידי מצריים והם, המצרים, היו צריכים לעשות משהו כדי לזעזע את המערכת ולשנות את המצב. קידר קיווה שיגאל אלון יעשה משהו בעניין זה.

כפי שכולנו יודעים, מאומה לא נעשה והנבואה הקודרת של בני קידר, התגשמה. לנו אין אלא להצר על כך מאוד, אבל לפחות מסקנה ברורה אחת אפשר להסיק, אנו יודעים שצריך לקחת ברצינות גמורה לא רק את מה שבני מספר לנו על העבר, זה הרי תחומי, אלא גם את כל מה שהוא אומר לנו, לגבי העתיד.

ובכן, יכולתי להמשיך עוד ועוד, אבל אני חוששת שזמני תם ואני שמחה שיש לנו עכשיו הזדמנות לשמוע את בני ואני מזמינה אותך.

פרופ' בנימין זאב קידר: תודה רבה, נילי, וערב טוב.

לא זכיתי להכיר את אהרון קציר, אבל את ספרו בכור המהפכה המדעית, קראתי סמוך להופעתו ומאוחר יותר שמעתי עליו רבות, הן באקדמיה הלאומית למדעים והן במשפחה ועל כן לכבוד הוא לי לדבר כאן בפניכם במסגרת ההרצאות לזכרו, הרצאות שאברהם קציר הידוע בציבור כקצ'ול, מארגן שנים כה רבות במסירות ובהצלחה כה יוצאות דופן.

ההרצאה שלי תהיה בת חמישה חלקים. בחלק הראשון, אעמוד על ההבדל העקרוני, מבחינתו של היסטוריון, בין תצלום קרקע לתצלום אוויר. בחלק השני, אסביר את מקורם של תצלומי האוויר המוקדמים ביותר של הארץ. בחלק השלישי, אראה כיצד תצלומי האוויר המוקדמים האלה מציגים בצורה אובייקטיבית את מצבה של ארץ ישראל לפני ראשית המודרניזציה האינטנסיבית שלה. בחלק הרביעי אראה כיצד סדרות של תצלומי אוויר מאפשרות לעמוד על דגמים שונים של התפתחות בעידן המודרניזציה, ואילו

בחלק האחרון, אשתמש בתצלום אוויר מסוים, כנקודת מוצא להעלאת זכרו של אחד האירועים המרגשים ביותר ואולי הנשכחים ביותר, בתולדות התנועה הציונית.

ובכן, תצלום קרקע מול תצלום אוויר. הנה תצלום שכולנו מכירים אותו, ושבשנה הבאה ודאי נראה אותו פעמים רבות מאוד, אלה מאתנו שהם אספני בולים יודעים שלא מכבר יצא בול שמבוסס על התצלום הזה תצלום שמראה את חלוקת, את ההגרלה של המגרשים לאחוזת בית הלב הראשון של תל-אביב. בבול הוסיפו את הצלם, את אברהם סוסקין. אברהם סוסקין שעומד פה והנה, בואו ננסה לחשוב מה היינו רואים אילו סוסקין היה עומד פה והיה מצלם את הקהל הזה ממערב מזרחה, ולא כמו שהוא מצלם, לא כמו שהוא צילם ממזרח מערבה. מה היינו רואים? אי-אפשר לדעת, כשרואים את התצלום עצמו. כי הוא חתום, מה שיש פה, יש בו, אין לנו כל אפשרות לחזור לאפריל 1909 ולראות את הסצנה מזווית אחרת. אבל, הנה תצלום אוויר שנעשה תשע שנים אחר-כך, בינואר 1918. וכאן אנחנו רואים את תל-אביב הקטנה, וכאן בערך המקום שסוסקין צילם. אילו היה מצלם את הקהל הזה, ממערב מזרחה, היינו רואים לא חולות מאחורי הקהל, אלא את הפרדסים של יפו, ואילו היה מצלם מזווית מסוימת, היינו יכולים לראות גם את פרדס מונטיפיורי. אלה הפרדסים הערבים של יפו.

ובכן, תצלום אוויר נותן לנו תא שטח שלם ומאפשר לנו לראות את הדברים כהווייתם, ללא מניפולציה. אנחנו רואים כאן שתל-אביב הראשונה, אחוזת בית, נבנתה על חולות, אבל אנחנו רואים שנבנתה בגבול החולות. ויש תצלומים אחרים שמראים לנו שחלקים גדולים של תל-אביב לא נבנו על חולות כלל.

אני יכול, כמובן, להגדיל רק את החלק הזה שמוקף פה במסגרת לבנה, ואז אני מקבל את התמונה הזאת. ותראו עכשיו ת הפרטים שאנחנו רואים פה, הנה רח' הרצל, הנה הגימנסיה, רח' אחד העם, שד' רוטשילד, נחלת בנימין. הקו, קו הרכבת, מיפו לירושלים, ואם תשימו לב, אין כאן פסים כי הטורקים

פירקו אותם לצורך בניית הקווים המלחמתיים שלהם. הנה כאן נחלת בנימין וכאן הקו של מה שיהיה רח' אלנבי. ושימו לב, יש כאן אין-סוף של פרטים. אפשר לבחון כל בית, כל חצר, אנחנו יכולים לראות את מצב הצמחייה בשד' רוטשילד, יותר עבותה בחלקים הדרומיים, פחות בחלקים הצפוניים, ואנחנו אם כן, מקבלים פה כל מה שהעדשה קלטה וזה ההבדל בין מפה לבין תצלום אוויר. במפה אנחנו רואים בעצם רק אותם תוואים שהקרטוגרף החליט שאנחנו נראה אותם. כאן אנחנו רואים את המצב לאשורו.

תאמרו שאפשר לעשות גם כאן מניפולציה, שאני יכול לחתוך נניח פה ולהראות רק את החלק השמאלי ואז עוד פעם תהיה לנו תל-אביב שכולה על החולות בתוך לב של איזה ישימון אין סופי. לא, זה בלתי אפשרי. כי היסטוריון מקצועי, חייב למסור מה מקורה של התמונה. איפה היא נמצאת. בדיוק כמו שהוא צריך לומר מה מקורו של טקסט כתוב שהוא משתמש בו. ואז כל אחד יכול לבדוק ולראות ולמצוא שהתמונה המקורית היא זאת, ומתוכה נעשתה ההגדלה הזאת או כל הגדלה אחרת.

ובכן, זאת החשיבות הגדולה של תצלומי האוויר, מול תצלומי קרקע. וכאן אני בא לחלק השני. אני רוצה לומר משהו על מקורם של התצלומים, כמו התצלום הקודם משנת 1918, שהראיתי. אנחנו נמצאים בסוף מלחמת העולם הראשונה, כשהבריטים מדרום והטורקים והגרמנים מצפון, נאבקים על השליטה בארץ. אתם רואים את קו החזית שעובר, שעובר כאן, משפיים של היום עד לנקודה מצפון ליריחו, הבריטים מדרום, הטורקים והגרמנים מצפון ויש לנו שש טייסות גרמניות שמפוזרות באזור ג'נין, עפולה, צמת, ודרעה, כשבמרחביה חונה טייסת בבארית שמספרה 304. הטייסות האלה צילמו תצלומים רבים מאוד אבל רק הטייסת הבבארית הביאה 2,600 תשלילים, נגאטיבים מזכוכית, והפקידה אותם בארכיון המלחמה במינכן.

בזמן שאני מדבר, תראו מעט הווי של הפעילות האווירית בארץ ומה שתראו הוא סרט שנעשה על-ידי צלם אוסטרלי בשם פרנק הרלי שעליו כשלעצמו אפשר לדבר ערב שלם, שצילם והסריט כאן את הסרטים הראשונים שצולמו

מן האוויר בארץ.

הנה כאן מוציאים את המטוסים מן ההאנגר, זה בשדה התעופה שהיה להם ממזרח לאשקלון בערך באזור מושב הודיה. ובכן, יש לנו, הטייסות הגרמניות, שטייסת אחת הפקידה את התצלומים שלה בארכיון המלחמה במינכן, 2,600 מספר, האוסף הזה שרד את מלחמת העולם השנייה. ויש העתקים של האוסף, העתקים חלקיים בארץ.

הטייסות הגרמניות האחרות הפקידו את התצלומים שלהן בבוטסדאם שליד ברלין, והתצלומים האלה לא שרדו את המלחמה, אבל בין המלחמות נעשו העתקים מן התמונות שהיו מופקדות שם, אברהם בראוור שלנו, העתיק כמה וכמה עשרות של תצלומים בעיקר של הנגב הצפוני והם באוניברסיטה העברית, גוסטאב דלמן החוקר הגדול של ארץ ישראל, אוסף משלו, בגרייפסוואלד, על גבול גרמניה פולין, תיאודור ויגאנט ואחרים, ובנוסף לכך, גם אנשים פרטיים, טייסים, תצפיתנים גרמנים, עם ההתמוטטות, לקחו הביתה אוספים שלהם והאוספים האלה מכילים הרבה תצלומים של הארץ בזמן מלחמת העולם הראשונה.

אני הגעתי לאוספים האלה וחלק מהאוספים הפרטיים הצלחתי להביא ארצה ולהפקיד בספרייה הלאומית.

מה קורה בצד השני? בצד השני, צילמו הרבה יותר, עשרות אלפים של תמונות, אבל כשהגעתי לאנגליה בחיפושי אחריהם, אמר לי אחד הארכיברים שיכול היה למסור לי, להראות לי תמונות בודדות בלבד, הוא אמר לי – תבין, זה אי קטן פה, אנחנו לא יכולים לשמור כל דבר.

אוסטרליה היא אי הרבה יותר גדול והטייסת האוסטרלית, זאת שאנחנו רואים עכשיו את המטוסים שלה ממריאים, הטייסת הזאת הביאה מאות רבות מאוד של תצלומים לקנברה ואפשר לראות אותם שם וחלק מהם ניצלתי ואני ממשיך לנצל. צריך לומר שהמרדף הזה אחרי התצלומים האלה הוא מרדף שאינו פוסק. רק לפני שבוע קיבלתי כמה תמונות יוצאות מן הכלל, שאחת מהן לא כל-כך טובה מבחינת תצלום, אני אראה בהמשך.

בסך-הכל, צריך לומר, האיכות של התצלומים הגרמניים הרבה יותר טובה, הנה הבסיס שלהם, מן האוויר. עכשיו, הרלי מצלם מן האוויר מטוסים אחרים, תכף תראו אותם קצת יותר מקרוב. ובכן, האיכות של התצלומים הגרמניים היא מעולה, הם טסו בגובה של 5,000 מטר, ובכן, חמישה ק"מ, וצילמו משם, הם צילמו משם תמונות חדות ביותר, שהבריטים לא האמינו שאפשר לצלם תמונות כל-כך טובות מגובה כזה, אחרי ההתמוטטות, כשהם תפשו שלל ולקחו שלל תמונות גרמניות, הם לא האמינו למראה עיניהם, כי התמונות שלהם היו הרבה יותר נחותות.

לכן, בסך-הכל העדפתי את התצלומים הגרמניים, יש הבדל נוסף, התצלומים הגרמניים הם רובם הם רובם תצלומים מן הצד, בעוד שהתצלומים הבריטים והאוסטרליים הם אנכיים, ותצלום אנכי אין בו תלת-ממדיות כמו התצלומים האלה.

אז זה החלק השני, מקורם של תצלומי האוויר המוקדמים ביותר של הארץ ובחלק השלישי, נראה כיצד תצלומי האוויר האלה מימי מלחמת העולם הראשונה, מציגים בצורה אובייקטיבית את מצבה של הארץ לפני ראשית המודרניזציה האינטנסיבית שלה, זאת שהתחילה עם המנדט הבריטי.

תצלומי האוויר האלה מאפשרים גם לבדוק עד כמה מדויקים שני סיפורי העבר, זה הרווח בצד שלנו, וזה הרווח בצד הערבי. כידוע, הסיפור הרווח בקרבנו הוא שלפני תחילתה של ההתיישבות הציונית, היתה הארץ שוממה, ארץ חולות וביצות ואנו הפכנו אותה לארץ פורחת ואילו הסיפור הרווח בצד הערבי הוא כידוע שהארץ היתה ארץ פורחת ואנו, הציונים, השתלטנו על חלקיה הפוריים ביותר וגם גזרנו גלות על בעליה.

בואו נראה איזה מסקנות אפשר להפיק מתצלומי האוויר לגבי המחלוקת ההיסטורית הזאת. הנה תצלום גרמני, אחד המעטים שיש בו טעות, כתוב נהר אל פאליק, אבל זה לא וואדי פאליק, נחל פולג, אלא נחל אלכסנדר, שאתם רואים פה את השפך שלו והנה כאן האזור שאנחנו קוראים לו עמק חפר, תראו את הביצות השחורות האלה פה, תראו את החולות, תראו מעט

מאוד שדות, מעט מאוד שדות. ארץ שוממה כאן, בהחלט. והנה תצלום שהגיע אלי רק בשבוע שעבר מאוסף ויגנט בברלין, הנה כאן, עכו, ותראו פה את מה שאנחנו קוראים עמק זבולון, אזור של ביצות, ביצות נעמן, עם שדות רק בחלק היותר גבוה. ארץ שוממה. או כאן, גבעת המורה, העמק, אין כאן בכלל עצים, לא על ההר ולא מתחתיו, הנה כאן אנחנו רואים את מרחביה הראשונה, מרחביה הקואופרציה, ולמרגלותיה, האוהלים, האוהלים של טייסת 304 הבבארית, זו שרבות מתמונותיה אתם רואים כאן. או תסתכלו על התמונה הזאת, שמראה לנו את הדרך מהקסטל, הנה כאן, כפר הקסטל, ואנחנו נוסעים מערבה, הנה אבו גוש, ואנחנו רואים שהאזור הזה כמעט שאין בו עצים. נראה כמו הנגב הצפוני, בשנות ה-50. הנה כאן הכפר צובה, הנה כאן אקווה בלה, הנה אבו גוש, וכאן מי שזוכר, שבע אחיות, הירידה מן הקסטל לכיוון ירושלים. ארץ שוממה. או מקום שכולנו מכירים, באב אל וואד, שער הגיא, הדרך יורדת מירושלים, כאן הירידה לכיוון הר-טוב, כאן החאן, כאן נקודת המשמר הטורקית, שוב, כמעט שאין עצים ואנחנו רואים ממש את הגיאולוגיה, של האזור ללא התערבות אדם כמעט. אבל יש גם תמונות אחרות. כאן אנחנו רואים את הכפר הערבי טנטורה, ותראו את השדות שלו, ותראו את השדות של פורידיס, הכפר שמצפון לזיכרון יעקב. ארץ מעובדת. אגב, בטנטורה ישבה זמן מסוים משפחה יהודית שאחר-כך עברה לזיכרון יעקב. או תסתכלו פה, אזור שכולכם מכירים, כי זאת סומייל, זה הקו שיהיה אבל גבירול, זה הקו שיהיה ארלוזורוב, ותראו את השדות של הכפר סומייל, בעצם ניצול כמעט כל מה שניתן לניצול. והנה כאן, תמונה, גם כן משנת 1918, של אזור יפו, הנה כאן יפו, כאן אנחנו רואים מה שאז היה שד' ג'מאל פאשה ואחר-כך שד' המלך ג'ורג' והיום שד' ירושלים, אותן שדרות אבל השמות משתנים. כאן תל-אביב. ומה שאנחנו

רואים שלאן שאפשר למשוך את המים של המוסררה, של נחל איילון, יש שדות. למעלה, פה באזור גבעתיים של היום, שאי-אפשר למשוך את המים, אין עיבוד. זו, אגב, שרונה של הטמפלרים, זאת מנשייה. כאן מסגד חסן בק וכאן, בלב החולות, אתם רואים את בית הקברות של תל-אביב, מה שיהיה בית-הקברות של רח' טרומפלדור, אז בלב החולות.

בקיזור, השדות, הפרדסים של יפו, וכמובן גם מקווה ישראל פה. עיבוד של מה שניתן לעבד בשיטות שהיו בידי בני הארץ. או תסתכלו על לוד, הנה לוד, ותראו את כל השטח הזה מלא בזיתים. הכפר גימזו בשפלה הגבוהה. צילום מגובה נמוך, 900 מטר. או תצלום מגובה רב יותר, של חולות אשדוד, הנה הרכבת ממצריים צפונה, ועליה רכבת בריטית. אבל מה שאני רוצה להראות זה הכפר איסדוד, ותראו את השדות שלו, שוב, מעבדים כל מה שאפשר לעבד, עד לחולות.

והנה שלושת כפרי סוואפיר, סוואפיר אל גרבייה המערבית, שרקיה המזרחית, שמאלייה הצפונית, שנמצאות על הדרך מלטרון לעזה, שאגב, נסללה על-ידי חברה בראשותו של מאיר דיזנגוף ואנחנו רואים פה את השדות, גם פה, גם שם.

ואפילו בנגב, כאן אנחנו על כביש עזה באר-שבע, דרך יותר מאשר כביש, במקום שקראו לו אז תל אבו הורירה והיום קוראים לו תל הרור ויש כאן שדות ויש כאן שדות, יש כאן שדות ועוד, ושאלתי את רענן וייץ, מי שהיה מנהל המחלקה להתיישבות, ב-49, מה הוא חושב, מי עיבד את השדות האלה? הוא אמר – דבר אחד בטוח, לא יהודים. הוא חושב שאלה הם אנשים מעזה, שהעסיקו את הבדואים שיעבדו את האזור הזה.

כלומר, המסקנה העולה מכאן היא שגם הסיפור הרווח בתוכנו, גם הסיפור הרווח בין שכנינו, יש בו יסוד של אמת, יש שטחים שהיו שממה, חולות, ביצות, אבל היו שטחים מעובדים ואני לא הראשון שרואה את זה. הנה, תראו מה שכתב אחד העם ב-1891, במאמרו אמת מארץ ישראל. כשהיה על האונייה מיפו חזרה לאודסה. וכך אמר: רגילים אנו להאמין בחוף לארץ, כי

ארץ ישראל היא עתה כמעט כולה שוממה, מדבר לא זרוע וכל הרוצה לקנות בה קרקעות, יבוא וייקנה כחפץ ליבו. אבל באמת אין הדבר כן, בכל הארץ קשה למצוא שדות זרע אשר לא ייזרעו. רק שדות חול או הרי אבן, שאינם ראויים אלא לנטיעות, וגם זה אחר עבודה רבה והוצאות גדולות לנקותם ולהכשירם לכך, רק אלה אינם נעבדים מפני שאין הערביים, שימו לב לתקינות הפוליטית, מפני שאין הערביים אוהבים לטרוח הרבה בהווה, בשביל עתיד רחוק. ובכן, הוא ראה את מה שאנחנו רואים בתצלומי האוויר. מה שניתן היה לעיבוד, כמעט כולו, בטכניקה שעמדה לרשות הפלאחים, עובד.

ולכן, תצלומי האוויר אולי מראים בצורה, בוודאי, מראים בצורה יותר חיה מאשר הטקסט הזה, את אותה האמת ההיסטורית. אי-אפשר להתווכח עם התצלומים האלה.

נראה עכשיו את המושבות העבריות הראשונות, איך הן נראות בתצלומים של אז. זה 1917, והמושבה הזאת היא ראשון לציון. כאן הרחוב הראשי, היום רח' רוטשילד, שמגיע לבית-הכנסת, כאן הגן, כאן היקב, זו הדרך שמובילה מיפו לכיוון רחובות ותראו את השדות, תראו את התכנון לעומת מה שראינו בכפרים הערביים, תכנון זוויות ישרות, רחובות מקבילים וכך גם לגבי השדות ושימו לב, הגבול של שדות המושבה הוא גם גבול העיבוד, כאן למעלה, אנחנו רואים שטחים שאינם מעובדים.

או רחובות, 1918, במקרה זה תצלום אוסטרלי, כי האוסטרלים ישבו פה, כאן היתה המפקדה שלהם בבית הגדול הזה ברח' המיליונרים, כפי שהוא נקרא. זה היום רח' הרצל, זה רח' יעקב, רח' בנימין, הנה בית הכנסת ושוב, גם פה אנחנו רואים את התכנון. אנחנו גם רואים את הניסיון לא ליצור את צורת הצלב על-ידי הצטלבות רחובות, מה שאנחנו מוצאים אגב במקומות אחרים, כמו פתח-תקווה.

והנה כאן, מקווה ושדותיה, על גבול החולות, זאת הדרך מיפו לירושלים. וכאן חוות בן שמן, כאשר פה אנחנו רואים את הבתים שהמשרד הארץ

ישראל בנה עבור צורפים תימנים שהיו צריכים להתפרנס מצורפות ומעבודת האדמה.

או כאן, כפר סבא, הנה הצריפים והבניינים הראשונים, פה במרכז, תראו את החלוקה המדויקת לריבועים, השדות, הנה הדרך שהיום מוליכה לבית ברל והנה זיכרון יעקב, שוב, רחוב ישר, עם בתים משני צידיו ודוגמה להתיישבות מודרנית אחרת, ההתיישבות של הטמפלרים, זאת המושבה וילהלמה, היום בני עטרות ליד נתב"ג.

אבל תצלומי האוויר מספרים לנו לא רק על הצורות של העיבוד, היקף העיבוד, צורות היישובים, הם גם מלמדים אותנו על התרחשויות ממש. הנה תמונה, תצלום, שכמו שאתם רואים, נעשה ב- 31 באוקטובר 1917, בשלוש אחר-הצהריים והוא מראה את ואדי ערערה מה שאנחנו קוראים נחל ערוער, מדרום מזרח לבאר-שבע, ותצלום גרמני שמראה את התנועה של האוסטרלים, לכיוון צפון, לעבר באר-שבע. הנה בהגדלה של התמונה הזאת, שהגעתי אליה גם כן רק לאחרונה, הנה אתם רואים את הטורים של הפרשים האוסטרליים והתמונה הזאת ועוד כמה תמונות מאותו יום, משנות את ההבנה שלנו, את הקרב על באר-שבע, בצורה די משמעותית, כלומר, התמונות האלה מוכיחות לנו שהגרמנים עמדו על הניסיון הבריטי לאגוף את הקווים שלהם מדרום מזרח, ולכן השכילו להכין קו הגנה שלא היה מתוכנן קודם לכן וזה מסביר את כל האורך של הלחימה והפריצה ההרואית שהאוסטרלים היו מוכרחים לפרוץ ברגע האחרון. אבל זה גם כן עניין להרצאה אחרת. אבל שוב, תצלומי האוויר במקרה זה, מאפשרים לנו להבין בצורה אחרת את הקרב, כי עד שלא היו התצלומים האלה, לא ידענו שהגרמנים היו מסוגלים לעבור אל מעבר לקווי הבריטים ולצלם. בכל הספרים הבריטים כתוב שהצלחנו למנוע מהגרמנים לדעת מה אנחנו עושים ובאנו עליהם בהפתעה גמורה. לא, ההפתעה לא היתה גמורה ולכן הקרב היה כמו שהוא היה.

עכשיו אני עובר לחלק הרביעי, שבו אני אנסה להראות כיצד שדרות של

תצלומי אוויר, מאפשרות לעמוד על דגמים שונים של התפתחות בעידן המודרניזציה, כלומר אחרי הכיבוש הבריטי והלאה.

כשאני אומר סדרות, אני מתכוון שאני יוצר סדרה של תצלומי אוויר של אותה תא שטח, בנקודות זמן שונות, ועל-ידי זה אני יכול להשוות ולראות מה קרה באותו תא שטח, בין תצלום אחד למשנהו.

איך אפשר לבנות סדרה כזאת? ובכן, התצלומים המוקדמים ביותר הם אלה ממלחמת העולם הראשונה, אחר-כך יש לנו כיסוי שלם של כל הארץ, על-ידי ה-RAF, ה-Royal air force, בחורף 44 – 45, כיסוי שהיו לו סיבות פוליטיות, לראות מה מצב התפוסה של השטח. אחר-כך יש לנו סדרה של כל ישראל או כמעט כל ישראל בתחומי הקו הירוק בסתיו 49, זהו מפעל של צוות ישראלי הולנדי ומאמצע שנות ה-50 והלאה, יש לנו כיסוי של הארץ, כמעט כל שנתיים, לפעמים פחות, על-ידי מחלקת המדידות, מה שהיום נקרא המרכז למיפוי ישראל ויש עוד תמונות בודדות משנות ה-30, שאפשר לנצל אותן גם כן. כלומר, אפשר להרכיב סדרה כזאת לגבי מקומות רבים, לא לגבי כולם יש לנו הנקודה המוקדמת ביותר, כלומר תצלום מימי מלחמת העולם הראשונה, אבל לגבי עשרות רבות גם זה ניתן.

אז בואו נראה כיצד השיטה הזאת עובדת. נתחיל בראשון לציון. כבר הכרנו את התמונה הזאת, 1917, הרחוב הראשי, הגן, היקב. אם אנחנו מדלגים ל-1949, הנה הרחוב הראשי והנה הגן והנה היקב, אבל אנחנו רואים כמה דברים, שיש לנו הרבה יותר בתים, ושהדרכים בין השדות, הפכו לרחובות והשבילים לפעמים הופכים לרחובות, כלומר החלוקה של השדות, הפרצלציה, היא שמכתיבה את התפתחותה של ראשון לציון בהמשך, ואנחנו נראה שזה קורה בעצם ברוב היישובים היהודיים. המקום משנה את אופיו, הוא כבר לא כפר קטן, הוא כבר יותר דומה לעיר כאן ב-49, אבל המתכונת הבסיסית של הדרכים, של השבילים, היא שמכתיבה את מתכונת הרחובות והכבישים.

אגב, הכביש שהיה הכביש הראשי, מה שהיום רח' ז'בוטינסקי, כאן כבר

אנחנו רואים שהרחוב הזה, תופש את מקומו כרחוב ראשי. ואם אנחנו משווים עוד פעם עכשיו את 1917 אל המצב בשנות ה-90, אנחנו רואים את המגמה הזאת ביתר שאת, שוב, הגן, היקב, כן? אבל הכל מתמלא בתים ואם אנחנו מסתכלים יפה על הבתים, הנה, בהגדלה, אנחנו רואים כמה מעטים הם הבתים של ראשון לציון הראשונה, הבתים עם הגגות האדומים, עם גגות הרעפים, שעמדו שם ב-1917, כמעט כולם נעלמו, כמובן בית-הכנסת נשאר, היקב. בסך-הכל היישוב היהודי מוחק במידה רבה את בתיו המוקדמים, שומר על מתכונת הרחובות, אבל לא שומר על הבתים והתמונה הזאת חוזרת שוב ושוב ואנחנו נראה אותה בנקודות נוספות.

הנה למשל רחובות, 18, רחובות 49, ועכשיו אנחנו באים לתל-אביב. אנחנו רואים שמגדל שלום, כמובן תפש את מקומה של הגימנסיה ותסתכלו פה כמה מעטים הבתים פה עם גגות אדומים וחלק מהם אכן הם הבתים בתמונה המוקדמת. הבתים האלה כאן, תסתכלו טוב, כן? כאן, הם הבתים האלה פה. ועוד פה ושם פזורים בתים עם רעפים אדומים, אבל השאר, נעלם והוחלף על-ידי בתים אחרים.

כיוצא בזה, בכפר סבא, כאן אנחנו רואים את כפר סבא ב-49 וכאן בשנות ה-90 וכאן אנחנו חוזרים ורואים את כפר סבא הראשונה במלחמת העולם הראשונה. אגב, אנחנו רואים פה לא רק שדות, אנחנו רואים פה גם די הרבה חפירות, אני מקווה שאתם יכולים לראות אותם פה. וזאת התמונה שהיתה צריכה לבוא עכשיו, כן, 49 מול היום.

וזיכרון יעקב, כאן מספר הבתים הישנים שהשתמרו יותר גדול ואנחנו עוברים למרחביה. מרחביה ב-1918, היתה בה רק החצר הזאת, ח' פתוחה, עם מגדל במרכזה וכאן אנחנו רואים את מרחביה ב-1946, הנה ה- ח' הזאת, מזווית אחרת, עם המגדל במרכזה. אבל התל הזה, שזה מבצר צלבני מן המאה ה-12 בשם לה-פוו כוסה לגמרי על-ידי הצריפים האלה והחפיר שמסביב למצודה התמלא בעצים. אגב, התמונה הזאת צולמה, התמונה מ-46 צולמה על-ידי זולטן קרוגר, מגדולי הצלמים בתקופת היישוב וראשית

ימי המדינה, שהיום, שכיום יש תערוכה של תצלומיו במוזיאון ארץ ישראל ונראה עוד תמונות אחרות שלו. אבל שוב, גם פה אנחנו רואים שמתאר הדרכים מכתוב את ההמשך.

ושוב, אם אנחנו מראים, משווים את מרחביה 46 עם מרחביה בימינו, אנחנו רואים את הגידול העצום, את השמירה על החצר ההיסטורית והיעלמות מוחלטת של התל הצלבני.

והנה כאן, כמו שאתם רואים, טייסת 304, גם צילמה את המתיישבים היהודים וזאת היא, רשום כאן רק רבקה, על-ידי אחד הטייסים או התצפיתנים, וזוהי רבקה גפנר, שיש לה הרבה נכדים ונינים היום, בארץ. אני הראיתי, אגב, את התצלומים האלה, או חלק מהם שהיו אז בידי, לרחל ינאית בן צבי שלא יכלה להגיע להרצאה הראשונה שלי בנושא הזה וביקשה הרצאה פרטית והראיתי לה את כל הכפרים הערביים ב-1917, 1918, כפר ערבי אחרי כפר ערבי. היא מסתכלת עלי ואומרת – איך שהארץ היתה ריקה.

ובאמת, אני חשבתי, כשפרסמתי את הספר העברי שלי, מבט ועוד מבט על ארץ ישראל, שכל אחד מוכרח לראות מה שאני גם מספר לכם פה עכשיו אבל לא כך. מצד אחד, הוקעתי בתור מי שחוזר בפעם האלף על הסיפור הציוני, מצד שני, קיבלתי את המחמאה המפוקפקת שחיברתי ספר שהוא ספר חתרני, החותר מתחת לסיפור הציוני.

לא עשיתי לא את זה ולא את זה, ניסיתי להראות את הדברים כמות שהם. אבל יש אנשים שלא רואים את מה שלפניהם אלא רואים את מה שהם רוצים לראות. לכן, למוד ניסיון, כשהגעתי לספר האנגלי שלי, שהוא עיבוד הרחבה של הספר העברי, כבר כתבתי בצורה יותר מפורשת את המסקנות ודומני שאחרי שהאבק הראשוני של התגובות הקיצוניות שקע, הדברים מתקבלים עכשיו בצורה יותר נכונה. אבל אני הזכרתי את רחל ינאית כי שאלתי אותה – תגידי, את הכרת את רבקה זאת? היא הסתכלה עלי ואמרה – לא, אני לא הכרתי את האנשים של מרחביה, הם הרי באו מגליציה.

וכאן תצלום משנת 1918, מאוסף פרטי, וכאן אנחנו רואים את המושבה

כינרת, 1918, צילום נמוך מאוד, שנעשה, הרקע שלו הוא שהצלם הכיר את המשפחה שגרה פה, משפחת טריידל, משפחה ציונית מקובלנץ בגרמניה, והתיידד והנה המשפחה גרה שם עד עצם היום הזה. תראו תצלום של זולטן קרוגר משנות ה-30, אנחנו רואים פה את בית טריידל, הפעם ממערב מזרחה, עם הכינרת, ושימו לב כיצד החצרות של בתי המתיישבים, מוקפות בגדר מחוברת שיוצרת כעין חומה, נותנת איזו שהיא הגנה.

אנחנו, בתצלום הבריטי מ-1945, אנחנו רואים עדיין את החומה הזאת, אבל היא כבר די מפורקת ואנחנו רואים בתים נוספים פה, הנה בית טריידל. התמונה הזאת משנת 68, החומה הולכת ונשחקת ויש יותר בתים, בית טריידל פה, והנה התצלום מ-18, מול תצלום משנות ה-90, תראו כאן את ההתפתחות ורק ההשוואה הזאת, יכולה היתה לפרנס, אילו עסקנו בצורה מדויקת בגלגוליה של כינרת, ובכך הסדרה הזאת מספרת הרבה ועוד פעם בית טריידל פה.

כן. ואנחנו גם רואים בהשוואת התמונות שלנו, את ההתגברות על החולות, את ההתיישבות על החולות ואת ייבוש הביצות, הנה דוגמה. הכרנו את התמונה הזאת של מקווה, והחולות שמדרומה. כאן, ב-49, אנחנו רואים כבר את חולון, חלקים של חולון. וב-68 החולות כבר לגמרי נעלמו וכאן, בשנות ה-90, אנחנו רואים את מקווה מוקפת על-ידי יאזור מפה וחולון מפה.

והנה פה, אנחנו רואים את שפך ואדי פאליק, נחל פולג, שזה סיפור באמת שכוח שאני רוצה להתעכב עליו קצת. מה שאנחנו רואים פה, הנה השפך של הפאליק, הפאליק הוא בין נתניה והרצלייה, באופן כללי, הנה השפך לים, הנה הביצות הגדולות וכאן רכס כורכר שהרומאים ואולי עוד קודמיהם, חצבו בו את החרץ הזה שאנחנו כילדים היינו קוראים לו השער הרומאי, כדי לנקז את המים דרך רכס הכורכר אל הים. אבל ב-1918 אתם רואים שהפרצה הזאת היתה חסומה בחלקה ולכן המים זרמו לפה ויצרו ביצה גדולה, שהגיעה לכאן.

התצלום הזה איננו תצלום אחד, זהו פספס של תצלומים שבחלקו נעשה

על-ידי הבריטים ואני הוספתי לו עוד שני תצלומים שמצאתי ויחד אנחנו מקבלים את התמונה הזאת, ובכך שממה מוחלטת, פה ושם אנחנו רואים סימנים של עיבוד.

והנה פה המצב ב- 49, סתיו 49, הבריטים ניקזו, פרצו את הפרצה הזאת מחדש, זה מפעל שלא ראיתי שכתבו עליו, זה מפעל מעניין מאוד שבו הבריטים הפעילו את היהודים מכאן ואת המוסלמים מכאן, מבלי שהם ידעו כביכול שהם משתפים פעולה ודברים שקצת דומים למה שאנחנו קוראים היום בעיתון על שיחות בשני חלקים של המלון, שכאילו לא נפגשים ובסופו של דבר האזור נוקז והמים זרמו לים. אבל עדיין אנחנו רואים את שרידי הביצה הגדולה.

ב- 67, אנחנו רואים פה את מושב אודים, פה אנחנו רואים את מכון וינגייט, ואת השדות של קיבוץ יקום יותר מדרום והנה תמונה בת ימינו שמראה כבר את רמת פולג, את וינגייט בכל הדרו, את מושב אודים, את אזור התעשייה של נתניה. ובכך, זכה מ- 94, כמו שאתם רואים.

דוגמה נוספת, סעידנה עלי, המקום שקרוי בעברית סידני עלי, והנה אנחנו רואים אותו פה, ב- 1917, והכפר הערבי הקטן על-ידו וכאן הכל שממה. ב- 67, הנה, סעידנה עלי ואנחנו רואים פה את נוף ים, הרצלייה פיתוח, כפר שמריהו, והנה המצב ב- 95. היום יש כנראה עוד יותר בריכות פרטיות ליד הבתים.

דוגמה נוספת שפך נחל סוחרר, בעברית – נחל לכיש, שכאן הבריטים אחרי כיבוש דרום הארץ, הפכו את זה לנמל ולכאן הנחיתו את הציוד מספינות ואחר-כך בסירות אל החוף וכאן אתם רואים את הקווים הישרים האלה על החולות, אלה מחנות הציוד של הבריטים. ב- 49, אנחנו רואים פחות או יותר אותו הדבר, רק שכבר אין המחנות, מחנות הציוד ואילו ב- 66, אנחנו רואים פה מדרום לנחל את אשדוד בראשיתה ומצפון לשפך, את נמל אשדוד. והנה השוואה בין 1917 לאשדוד שבינתיים גדלה הרבה יותר מעבר לזה.

ושוב חזרנו לתל אבו הוריירה, תל הרור על דרך עזה באר-שבע, כן, ראינו פה

את העיבוד, אולי של בדואים, אולי של אנשי עזה. גם פה רואים ב-49 את שרידי השדות האלה, אבל אתם רואים שכל השטח הזה נחרש בצורה שיטתית, שתי ולפעמים גם ערב. שאלתי את רענן וייץ והוא אמר לי בגאווה לא מעטה שזה היה חלק מהמפעל שלו לחרוש את כל השטח, כדי למנוע חזרה לסטאטוס קוו אנטה.

והנה כאן, ב-66, אנחנו רואים את השדות של מושב תדהר, הנה הכביש הסלול לכיוון באר-שבע והנה תמונה שמראה על המשך הפעילות החקלאית בשנות ה-90.

ועכשיו בואו נראה גם צורה של, סדרה שמראה לנו את ההתפתחות של הייעור. זה קטע שכולנו מכירים, הכביש שעולה מכיוון שער הגיא שמחוץ לתמונה, לעבר שורש, שגם היא מחוץ לתמונה וכאן המצב ב-1917, וכמעט שאין עץ בכל האזור הזה. ב-68 אנחנו רואים את ההצלחה של הייעור, הכביש נמצא אז להרחבה לארבעה מסלולים, שני נתיבים לכל צד. ב-1990, הייעור הרבה יותר בולט, אבל ב-1995 היתה השריפה גדולה שאיש לא יודע מה גרם לה, וכמעט הכל נשרף. עכשיו, הייעור חודש עם רווחים גדולים יותר בין חלקות היער, כדי למנוע אסון כמו זה שקרה ב-1995.

והנה עוד דוגמה. מפרץ עקבה, 1918. האזור שאילת תקום בו, שומם לגמרי. עקבה עצמה קטנטונת, פה, עם מזח קטן, והנה עקבה גדולה, שהחלק הישן שלה לא מתוכנן, אבל החלקים החדשים יותר מתוכננים עד מאוד והנה אילת והנה אילת. את התמונה הזאת לא היה קל להפיק, כי לצורך הצילום היו צריכים לקבל אישור לחצות את הגבול ולצלם את עקבה ואת אילת מכיוון מזרח, זאת אומרת שלא כרגיל שהתמודדנו עם בירוקרטיה של מדינה אחת, כאן היינו צריכים להתמודד עם שתי בירוקרטיות וזה לא היה פשוט, אבל עתניאל שנלר, היום חבר כנסת, עזר לנו מאוד והצוות הגיע לאילת, היה אמור לעלות על המטוס ואז אומרים לו אנשי שדה התעופה – דרכונים בבקשה. אז אנשים מסבירים – אנחנו טסים פה אולי 20 דקות וחוזרים, לא יוצאים, הוא אמר – לא, אתם יוצאים את גבולות הארץ.

סדרת שיחות טלפוניות לירושלים, ובסוף נמצא הפיתרון, שכל אחד יושיט דף לבן ועליו הוחתמה החותמת שהיציאה מן הארץ, הם עלו, אחרי 20 דקות חזרו והדפים הוחתמו עוד פעם. אז יש גם הספר שמאחורי הספר.

עכשיו, אנחנו ראינו בעקבה שעקבה המוקדמת ביותר, קיימת אבל היא מוקפת על-ידי העיר החדשה המתוכננת. את המגמה הזאת נמצא ביישובים ערביים רבים מאוד. כאן אנחנו רואים את הכפר דהרייה, בין חברון ובאר-שבע, אנחנו מסתכלים פה מצפון דרומה, והשנה פה היא 1918. אנחנו רואים את בתי-הכפר פה ופה, וכשאנחנו מדלגים ל-1945, אנחנו רואים התפתחות מסוימת של הכפר, עכשיו גם בצד המזרחי של הכביש וישנה כאן תחנת המשטרה הבריטית. ב-68 אנחנו רואים שהמגמה נמשכה תחת שלטון ירדן והנה כאן המצב תחת השלטון שלנו בשנות ה-90, תראו איך שדהרייה התפשטה לכל הכיוונים בלי תכנון נראה לעין, אבל אם תשוו את התמונה הזאת עם התמונה הראשונה משנת 1918, אתם רואים שהבתים המקוריים, עדיין בולטים בצבעם הכהה ובצפיפותם, כי כאן התהליך איננו שאתה הורס את המרכז, אלא אתה משאיר אותו ובונה בכל סביבותיו.

ובכן, אם ראינו בכפר היהודי, בראשון לציון נניח, שהבתים המקוריים הולכים ונעלמים, כאן הם במידה רבה נשארים, אבל מוקפים על-ידי בתים אחרים, שאגב גם הצבע שלהם יותר בהיר, הרווחים ביניהם יותר גדולים ואותו דבר אנחנו מוצאים, נניח, באבו גוש, פה. אבו גוש. כאן הכנסייה הצלבנית, הנה הדרך שבאה מיפו, הדרך הטורקית משנת 1869, שממשיכה פה לכיוון ירושלים, כפר קטן, כמה עשרות בתים.

1948, תמונה שצולמה עשרה ימים לפני קום המדינה על-ידי שירות האוויר של ההגנה, כאן אנחנו רואים שהכפר התפשט, הוא כבר נמצא גם מעברו השני של הכביש, הרבה יותר בתים, אבל המרכז הישן עדיין בולט והוא הדין גם בשנות ה-90, הנה המרכז עם הבתים הכהים יותר, ואבו-גוש שהתפשטה כאן, כמו שאתם רואים, לכיוונים שונים. הכביש הטורקי משנת 69 שהיה הכביש הראשי לירושלים עד ראשית שנות ה-70, עכשיו הוא כביש פנימי

והכביש הראשי הוא זה שכולנו משתמשים בו כבר כמה עשרות שנים וכן קריית סטון או תל סטון.

אותה מגמה, בהר הזיתים. הנה אוגוסטה ויקטוריה, הנה הפינה הצפון מזרחית של העיר העתיקה והכל פה שומם, ישנו כמה בתים של א-טור ותרואו את המצב בהמשך, כל הבנייה הזאת במורדות, וגם במורד לעבר העיר העתיקה.

ומבחינה זאת, אין הבדל אם זה כפר ערבי בישראל, בתוך הקו הירוק, או ביהודה ושומרון או ברצועת עזה, הנה כן שפרעם. שפרעם של 1918, הנה המצודה של דהר אל עומר, הגרנות של הכפר פה ואנחנו רואים שוב, הנה כאן המצודה, הגרנות כמובן נעלמו, המרכז של העיר, שפרעם היתה עיר אגב כבר בתקופה הטורקית, ואנחנו רואים את ההתפרשות העצומה ושוב, ללא תכנון נראה לעין, של שפרעם לכל הכיוונים גם הרבה מעבר לגבולות התמונה הזאת. אז יש לנו הדגם של היישוב היהודי, יש לנו הדגם של היישוב הערבי, וכאן יש לנו בתמונה אחת שני הדגמים. הנה גדרה, 1918, הרחוב האחד, וכמו בכינרת אנחנו רואים שהגדר שמקיפה את הבתים מבחוץ, יוצרת כעין חומה, השדות הסדירים וכאן הכפר הערבי קטרה, מתחת לתל, עם הבתים שלא, ללא תכנון והשדות שלו, שאינם ישרים כמו השדות של גדרה, וכאן אנחנו רואים את גדרה וקטרה ב- 49, גדרה שגדלה לפי העיקרון שהכרנו לאורך השבילים שהופכים לרחובות, ואילו קטרה גדלה לפי העיקרון שלה. אבל ב- 49 כבר אין ערבים בקטרה והנה אתם רואים מה שקרה פה, שגדרה השתלטה על קטרה ובעצם מחקה אותה ונשאר פה רק התל.

וזה מביא אותי לדפוס נוסף של שינוי וזהו השינוי שבו יישוב ערבי, כפר או עיר, הופכים ליישוב יהודי ולכך יש גם כן הרבה דוגמאות. הנה באר-שבע, אחת הערים הערביות המתוכננות המעטות בארץ, בעצם הדוגמה השנייה היא עכו, הנה כאן אתם רואים את המסגד, בית המושל, זה נשאר, המתכונת נשתמרה, אבל העיר היהודית משתרעת על שטח הרבה יותר גדול. והנה לוד, שהכרנו קודם. לוד המקורית, היא פה, ושרדו ממנה רק מבני

ציבור, הכנסייה, המסגד, שניים-שלושה מבנים שנחשבו עתיקים, ושהשאר היא העיר מתקופת המנדט פה והעיר הישראלית. והזיתים, כמו שאתם רואים, נעלמו, אבל בתור פרס או מס לזיכרון, השכונה הזאת נקראת נווה זית.

והנה יפו, תמונה מ-1917, הנה יפו העתיקה, שאיבדה את חומותיה בשנות ה-80 של המאה ה-19, בנייה צפופה מאוד וכאן מבחוץ כמו שכבר הכרנו, שדרות גימאל פשה שגימאל פשה פשוט הכריח את בעלי הפרדסים לוותר על שטחים ונסללה הדרך הזאת. כאן המושבה הטמפלרית של יפו, כאן תחנת הרכבת שעכשיו זוכה לעדנה מחודשת ואתם רואים שהקו של שדרות גימאל פשה, שדי ירושלים קיים, אבל יפו העתיקה כמעט לגמרי נעלמה, קודם בגלל הפעולות של הבריטים בזמן דיכוי המרד הערבי הגדול בין 36 ל-39, שהם פרצו דרכים לתוך הקסבה, מה שנקרא תוכנית עוגן, ואחרי 48, מעשה ידינו. ודוגמה קיצונית, טבריה. הנה טבריה בשנת 1918, תצלום אוסטרי במקרה זה. הנה החומה של דער אל עומר מאמצע המאה ה-18, עד המצודה ולים וצפיפות עצומה בפנים וקשה מאוד לזהות כאן שרידים, המסגד נשאר, חלק מהחומה פה נשאר, אבל השאר אתם רואים, מגרשי חנייה, בתי מלון ענקיים, זאת טבריה.

זאת טבריה והדבר הזה התאפשר בעצם בגלל חקיקה בריטית, חקיקה שקבעה שעתיקה היא נכס שנעשה בידי אדם ואני מצטט את לשון החוק – נכס שנעשה בידי אדם עד שנת, לפני שנת 1700 והחוק הזה, שאנחנו ירשנו, בעצם אומר שכל מה שאחרי 1700, ניתן להרוס, כמו חומות טבריה מ-1750 ומשהו ועכשיו בתפקידי כיושב-ראש מועצת רשות העתיקות, אני מנסה להזיז את התאריך הקובע ל-1840, כדי להציל מה שעוד נשאר מבין המבנים שבין 1700 ל-1840.

ויש גם סוג אחר של שינוי, כאן הכפר קיסריה, הכפר של הפליטים הבוסניים על חורבות קיסריה העתיקה שאנחנו רואים פה בתצלום מ-1918, אנחנו רואים בבירור את ההיפודרום הרומאי ואנחנו רואים פה את התיאטרון

והכפר נהרס, תושביו גורשו, ובמקומו באו החפירות של העיר הצלבנית וכאן של העיר הרומאית, שימו לב, כאן ההיפודרום וכאן על החולות, קיבוץ שדות ים, שבעצם העלים את החולות לגמרי, זה תהליך שהכרנו גם במקומות אחרים.

וזה מביא אותי לחלק האחרון של ההרצאה הזאת, תצלום אוויר גרמני, שנעשה ב- 22 ביוני 1918, כלומר לפני 90 שנה ויום אחד בדיוק. והוא נעשה ממזרח בשעת בוקר מוקדמת, ולכן אנחנו רואים את החלק המערבי פה, במטושטש, אבל בצורה ברורה אנחנו רואים פה את אחוזת סר ג'ון גרייהיל, על הר הצופים. זאת אחוזה שסר ג'ון בנה לפני מלחמת העולם הראשונה ושורשיו מכרו אותה ב- 1918, להסתדרות הציונית, לצורך הקמתה של האוניברסיטה העברית בירושלים. ואנחנו רואים פה את האחוזה ואת גדר האבן שמקיפה אותה. אנחנו יכולים גם להבחין פה ופה ופה בחפירות כי החזית היתה ביוני-יולי 1918, מעט מצפון לרמאללה, מרחק לא רב.

והנה ב- 24 ביולי 1918, מחר ועוד חודש, ימלאו לכך 90 שנה, התקיים על הר הצופים טקס די נשכת, טקס הנחת אבני הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים. טקס הנחת אבני פינה לאוניברסיטה, שנערך בעצם ימי המלחמה, כשהחזית היא במרחק לא רב, וזה היה ההישג הגדול הראשון של חיים ויצמן אחרי הצהרת בלפור, שיעשה דבר מה בשטח, שיעיד על רצינות הכוונה להקים בית לאומי יהודי בארץ ישראל. זה לא היה פשוט. היתה התנגדות בין הקצינים של אלנבי ו-ויצמן שהיה בארץ, עשה ימים כלילות כדי לשכנע אותם שיש לערוך את הטקס הזה. במקביל, פעל נחום סוקולוב בלונדון ועלה שוב ושוב לשיחות, קיים שוב ושוב שיחות עם הלורד בלפור.

בסופו של דבר, ב- 24 ביולי, נערך הטקס הזה ויש לנו תצלומים, תצלומי קרקע, שאנחנו רואים פה את ההמון על הגג של בית סר ג'ון גריי היל, את נושאי הנסים, בלבוש חגיגי, הנה הקצינים הבריטים עוברים בתוך הקהל, הנה ויצמן עצמו, 24 ביולי 1918, 90 שנה. הנה חיים ויצמן, בן 43, כאן הגנרל מני, ראש הממשל הצבאי, כולם לבושים לבן, הקהל כפי שאתם רואים,

ומגיעים אל טקס הנחת אבני הפינה, כאן מתחת לסככה הזאת, אלנבי נכת, משמר של הגדודים העבריים נכת, ז'בוטינסקי וגם המופתי של ירושלים, בן משפחת חוסייני, שהיה ומעטים יודעים את זה, ממניחי אבני הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים.

רגע של שיא בחייו של האדם הצעיר הזה, שהנה אנחנו רואים אותו עומד פה על-יד המופתי. אתם יודעים אולי שהתפקיד הראשון של ויצמן בהסתדרות הציונית, היה לקדם את עניין האוניברסיטה והוא עסק בזה שנים, לפני מלחמת העולם, והנה הוא זוכה שכאן מתחילים בצעד מעשי ראשון להקים את האוניברסיטה הזאת, שהוא חולם שהיא תהיה שוות ערך לסורבון ולאוקספורד, כי הלא ברור שטובי המלומדים היהודים מכל הארצות יבואו וילמדו כאן. וזה רגע של שיא, כי הנה נראה שאפשר לבנות את הבית הלאומי בהסכמה עם הערבים, המופתי עומד פה, המופתי מניח אבן יסוד. ויש צבא עברי ו-ויצמן מניח אבן אחת בשם ההסתדרות הציונית ואבן אחרת בשם הצבא העברי. ובכן, קיים סיכוי שיהיו חיילים יהודים שישתתפו בהגנה על הבית הלאומי הזה ושהנישואין בין הציונות והכוח, ייערכו בשלב כל-כך מוקדם.

וישנה הסכמה רחבה, בקרב הציבור היהודי, ז'בוטינסקי עובר ומלטש את הנאום של ויצמן בהזדמנות הזאת. והנה, מעניין מאוד, שהטקס הזה כמעט ולא נזכר והנאום של ויצמן, שאני רואה אותו כאחד המסמכים המרגשים ביותר בתולדות התנועה הציונית, עד כדי כך, לא זכה לתשומת לב שמסתובבים בספרים, גם בספרים של גנזך המדינה וגדולי וטובי החוקרים, גרסאות שונות של הנאום, עיבודים שונים, והתמזל מזלי ומצאתי את הנוסח של הנאום, כפי שויצמן נאם אותו אז, עם התוספות של הרגע האחרון בכתב ידו ועם ההשמטות שהוא השמיט ופרסמתי על כך בשעתו מאמר, לא אכנס לפרטים איך אני יודע שזה הנאום אבל אני רוצה לקרוא יחד אתכם לסיום כמה מהמשפטים הראשונים בנאום המרגש הזה. וכך הוא אמר:

We have laid the ,We have laid ולא חשוב שיש כאן שגיאת כתיב, We have laid

foundation stone of the first Hebrew University, which is to be erected on this hill, overlooking the city of Jerusalem. Many of us will have had their thoughts cast back to the great historic scenes associated with Jerusalem, scenes that have become part of the heritage of mankind. It is not too fanciful to picture the souls of those who have made our history. Here with us today, inspiring us, urging us onwards to greater and ever greater tasks. Many again will have had their attention riveted on the apparent contrast between today's ceremony and the scenes of warfare within a few miles of us. For only a brief moment we are allowing ourselves to indulge in a mental armistice and in laying aside all thoughts of strife, we try pierce the veil of war and to glance into the future. A week ago we were keeping the fast of Tisha B'Av reminding us that the temple had been utterly destroyed and Jewish national political existence

extinguished forever והוסיף בכתב ידו ויצמן

–Apparently, forever .

But throughout the long centuries, we the stiff necked people have . refused to acknowledge defeat and Judea captor is once more on the eve of triumph.

כי במשך מאות השנים הארוכות, אנו העם קשה העורף, סירבנו להודות במפלה ויהודה השבויה עומדת שוב על סיפור של ניצחון מזהיר. גבירותיי ורבותיי, יחסיו של חיים ויצמן עם האוניברסיטה העברית ידעו מעלות ומורדות וניתנה האמת להיאמר, הרבה יותר מורדות מאשר מעלות. אבל הרגע הזה, על פסגת הר הצופים, נצרב בזיכרונו כרגע של שיא בחייו, והוא כותב על כך גם בזיכרונו בשנת 49.

ואני יכול גם לומר שהסצנה הזאת של הנחת אבני הפינה, היתה למראשותיו, עד לרגעיו האחרונים ממש ואני אומר את זה מכיוון שלפני כמה וכמה שנים, נמסר לי שבבית ויצמן ברחובות קיימת תמונה שמראה את גל אבני הפינה

שהונחו באותו יום ונורית אשתי ואני באנו לרחובות לחפש איפה נמצאת התמונה הזאת ומצאנו אותה מעל למיטתו של ויצמן. הנה היא. הנה גל האבנים, הנה מדבר יהודה, ים המלח, הרי עבר הירדן, וקרני שמש אחרונות מזהיבות את צמרת העץ.

תודה רבה.

פרופ' אברהם קציר: אני רוצה להודות לפרופ' קידר על ההרצאה היפה מאוד שבדיוק מתאימה לסיום שנת ההרצאות הזאת ואני מקווה לראותכם בשנה הבאה. תודה.

[סוף הקלטה]